

A *Pyrus magyarica* TERPÓ és a *Pyrus x karpatica* TERPÓ elkülönítő bélyegei a *Pyrus pyraeaster* BURGSZD.-től

BÓHM Éva Irén

Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára H-1476 Budapest, Pf. 222

A *Pyrus magyarica* TERPÓ 1960-ban leírt, feltételezések szerint ritka növénye a magyar flórának. Nálunk többnyire „szuperendemizmus”-nak tekintik (SOÓ 1966, SIMON 1992, TERPÓ 1985), bár DOSTÁLEK (1979) szerint introgresszív alakjai Nyugat-Szlovákiában és Dél-Morvaországban is élnek. A természetvédelem nálunk a fokozottan védett növényfajok között tartja számon. Biztos felismerése igen nehéz, főként a nem termőkorú, fiatal példányoké.

Összehasonlításra alkalmas herbárium, tekintettel arra, hogy az auctor nem helyezett el típuspéldányt a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában, minden szakember által hozzáférhetően nincsen. A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Növénytani Tanszékének gyűjteménye pedig hibás döntések sorozata miatt gyakorlatilag hozzáférhetetlen és részben tönkrement. Az alábbiakban megpróbálom saját gyűjtéscim és terepen szerzett tapasztalataim alapján röviden összefoglalni morfológiai bélyegeit.

A *Pyrus magyarica* locus classicus-ai [TERPÓ (1960): Visegrádi-hg.: Kőhegy és Lajosforrás között, Visegrád, Feketehegy, Bakony-hg.: Burokvölgy (Várpalota)] sajnos ma már megsemmisültek, illetve kivágták a fákat.

Saját adataim sok évi megfigyelés, több száz *Pyrus* cserje, kisebb fa átvizsgálása és herbáriumi gyűjtés eredményei:

1. Pomáz, a locus classicus közelében található. Felhagyott gyümölcsös bozótjában él, feltételezhető, hogy egykori tulajdonosa a közeli cseres-kocsánytalan tölgyesből hozta erre a helyre, ahol *Pyrus communis*-t szedett rá. Amikor 1991 októberében megtaláltam, a nemes körté még élt, 4-5 idősebb és 15-20 fiatal gyökérsarj eredetű egyed vette körül. Azonosítása, bár minden évben virágzott, rendkívül nehéznek bizonyult, a minden tavasszal lefagyó virágok miatt. Miután kipisztult a részszett *Pyrus communis* L., felhívtam a természetvédelem figyelmét is a veszélyeztetett helyzetben lévő kis csoportra. Végül 1996-ban termést érlelt az egyik idősebb gyökérsarj, ekkor már biztos volt, hogy ez a pomázi példány valóban azonos a *Pyrus magyarica* TERPÓ fajjal. 1997-ben szintén termett, s ha a közelében található vízmosást nem töltenék fel szeméttel, építési törmelékkel, továbbá ha nem akarnák egyes felelőtlen emberek minden áron szeméttelpeppé változtatni a hétfégi telkek környékét, nem is lenne veszélyben.

2. Pilisszentkereszt. Itt a TERPÓ által említett társulásban, cseres-kocsánytalan tölgyesben (*Quercetum petraeae-cerris*) található, bőven terem, 1995-ben találtam. Bizonyító herbárium: saját gyűjtéseim, mindkét példányról.

Ezen a két termőkorú példányon kívül a Pilis-Szentendre-Visegrádi-hg. területén Pomázon, a Pilis-tetőn, a Pilis-hegy alatt, Pilisszentkeresztben, Szentendre, Pilisszentlászló környékén több ponton, Tahiban, Dobogókőnél levele és hajtásrendszere alapján *P. magyarica*-nak határozható egyedek találhatók. A termések megjelenéséig ezek csak feltételesen tekinthetők annak.

A fiatal magoncok, kis cserjék, vízajtások alkalmatlanok a faj meghatározására, kizárólag termőkorú példányok rövid- és hosszúhajtásai, termései alapján határozható meg.

1. táblázat. A terepen jól használható elkülönítő bélyegek [TERPÓ 1960, 1985; TERPÓ – AMARAL-FRANCO 1968; SIMON 1992 és saját tapasztalataim alapján]:

<i>Pyrus pyraeaster</i> BURGSZD.	<i>Pyrus magyarica</i> Terpó
A levél kemény tapintású, fonákán viaszos bevonattal. Sok alakban fordul elő.	A levél puha tapintású, nem viaszos bevonatú, széle hullámos. Szív alakú vagy tojásdad
A levél széle durván fűrészkes vagy sima (sok alak).	A levél széle finoman fűrészkes, a fogak egymásra simulók, befelé hajlók.
A levél kihajtáskor molyhos.	A levél fonáka később is, legalább az erek mentén molyhos.
A termés különböző nagyságú és alakú, a csésze nem hullik le.	A termés gömbölyded vagy bűgöcsiga alakú. A csésze augusztus-szeptemberben lehullik, helye paralécse gyűrűként marad vissza.

A *Pyrus magyarica* *P. pyraeaster*rel alkotott hibridje a *P. x karpatiana* Terpó gyakoribb, a *P. magyarica* példányok közelében él. A levél fonáka lehet viaszos bevonatú, a finom fűrészszerűség csak a levél felső harmadában jellemző, kisebb cserje, a termés paraléces gyűrűvel, csészéje lehullik.

Néhány sorban, a teljesség igénye nélkül igyekeztem összefoglalni a főbb bélyegeket, amelyek már a terepen felismerhetők, megkönnyíteni a faj újabb példányait felkutatni igyekvők munkáját.

Az MTM Növénytárának Carpato-Pannonicum gyűjteményében egyetlen lapot találtam, amelynek adatai a következők:

80419. A DEGEN exsiccata.

Pyrus communis L.

Com. Pest. In monte Pilishegy supra Szántó. 1894. mai.

Revizió: "Revision Flora Iberica"

Pyrus cordata Desv.

C. Aedo et J.J. Aldasoro. 1995. V.

A herbáriumi növény *P. x karpatiana* Terpó (a levél fonáka viaszos bevonatú, felső harmadában finoman, befelé hajló fűrészfogakkal, a termés paraléces). A gyűjtőhely megegyezik az általam is ismert növények egyik gyűjtőhelyével, de ezen a területen még nem találtam termőkorú példányon termést (a virágok itt is sokszor lefagynak, a pilisszentkereszti völgyben hűvös a mikroklíma). Ugyanakkor a völgy nyugati oldalán, felhagyott gyümölcsösök szélén és a cseres-kocsánytalan tölgyesekben már hozott termést egyik-másik fa. Mivel a *Pyrus cordata* Desv. áll a legközelebb a kárpát-medencei *Pyrus magyarica* Terpó és *Pyrus x karpatiana* Terpó fajokhoz, a következtetés levonható. A *Pyrus cordata* Desv. – szívlevelű körte – nyugat-európai faj, csészéje lehulló. Spanyol botanikusok, akik a *Pyrus magyarica*-t és *P. x karpatiana*-t nem ismerik, a közeli rokon, nyugati fajnak revidálták.

Az erdészetek figyelmét fel kell hívni arra, hogy "tisztítási munkák" idején fokozottan figyeljenek a vadgyümölcs fajokra (*Pyrus*, *Malus*, *Sorbus*, *Crataegus*, *Rosa*, *Vitis sylvestris* stb.), mivel még 1996-ban is előfordult pl. a Szentendre-Visegrádi-hegységben, hogy ezeket a szép, termőkorú fákat, cserjéket is kivágták. Lehetséges, hogy éppen a több, mint száz éves gyakorlat miatt lett ennyire "ritka" növény a *Pyrus magyarica*?

Irodalom

DOSTÁLEK, J. (1979): Jsou na ózemi Československa reliktní hrušně (*Pyrus*) ze sekce Pashia? (Gibt es auf dem Gebiete der Tschechoslowakei relikte Birnen (*Pyrus*) aus der Sektion Pashia?) - *Preslia* 51: 203-211.

HORÁNSZKY A. (1964): Die Wälder des Szentendre-Visegráder Gebirges. - Akad. K., Bp.

SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. - Tankönyvkiadó, Bp.

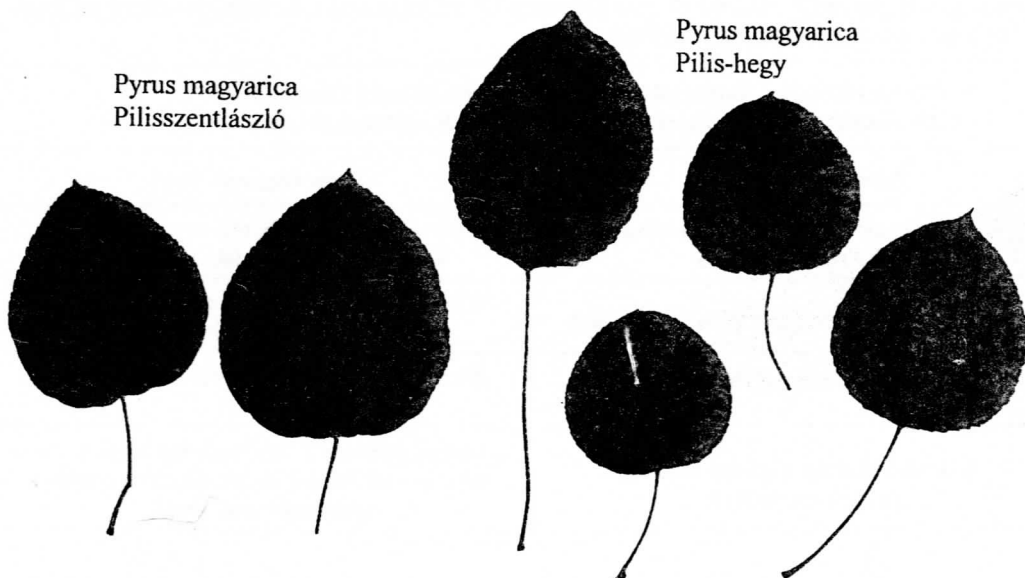
TERPÓ A. (1960): Magyartország vadkörtéi. *Pyri Hungariae*. - Kert. Szől. Főisk. Évk.(1958) 22 (2): 1-260.

TERPÓ A. (1976): A körte botanikai leírása. Körte fajok ismertetése. In: GYURÓ F. (szerk.): Körte (Pear). - Bp.

TERPÓ A. (1985): Studies on Taxonomy and Grouping of *Pyrus* Species. - *Feddes Repertorium* 96: 73-87.

TERPÓ A. - AMARAL-FRANCO, J. DO (1968): *Pyrus* L. In: TUTIN, T. G. - HEYWOOD, V. H. et al. (eds.): *Flora Europaea* II. - Cambridge Univ. Press.

Soó R. (1964-1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. I-VI. - Akad. K., Bp.

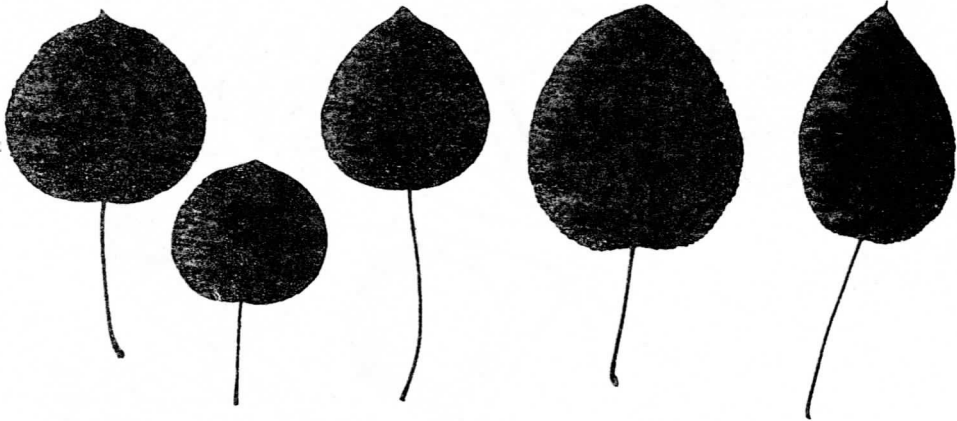
Pyrus magyarica
Pilisszentlászló

Pyrus magyarica
Pilis-hegy

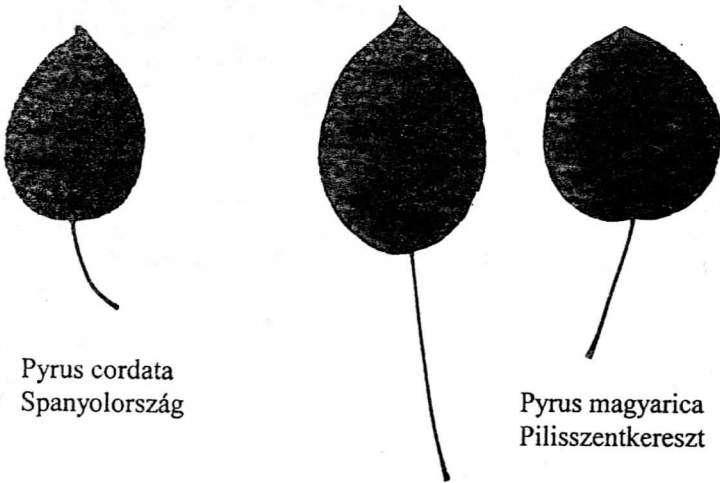
Pyrus pyraeater
Leányfalu

Pyrus pyraeater
Pilisszentkereszt

Pyrus x karpatiana
Tahi

Pyrus magyarica
Pomáz

Pyrus cordata
Spanyolország

Pyrus magyarica
Pilisszentkereszt

Pyrus pyraeaster Burgsd. - JÁVORKA S. - CSAPODY V. nyomán